

מעין גנים באר מים חיים
ונזלים מן לבנון (שיר השירים ד, יא)

מדור מעין גנים

בירורי הלכה, שהעלו במצודתם
תלמידי חכמים ואברכי הכולל.

הרב ברוך מיללער

כולל תו"י דרב"י מסאטמאר - סניף זופניק

וויליאמסבורג יצ"ו

בענין כתיבת מלת 'שמונים' בגמ' פוטורין

הנה נכנסנו לשנת תש"פ, ונתעורר השאלה איך כותבים בגמ' מלת 'שמונים', האם בוי"ו כמו שרגילין אנו לכתוב בדרך כלל, או 'שמנים' חסר ווי"ו, כמו שבא בתנ"ך בדרך כלל חסר ו'.

והנה בטור ושולחן ערוך הלכות גיטין לא נזכר כלל איך להתנהג, ורק ברמ"א נזכר וגם שם רק לגבי מלת 'שמונה', שבדיעבד אם כתב מלא כשר, וז"ל הרמ"א (אבהע"ז סימן קכ"ו סעיף ד'): כתב שלשה או שמנה מלא בוי"ו (בסדר ר"י מינץ), או שלא כתב בשני רק שני (בסדר גיטין), או שכתב ראשי תיבות, כגון שהיה לו לכתוב שנים עשר וכתב י"ב (בשם הרב מטרונים), כשר, עכ"ל. ובחלקת מחוקק שם (ס"ק י"ג) כתב וז"ל: "שלשה או שמנה מלא בוי"ו", משום דלפעמים הם כתובין כן ע"פ המסורה, ועוד דהא אין הענין משתנה, ועיין בסדר ר"י מינץ סי' מ"ח וכו', עכ"ל. וכן כתב הפרי חדש שם (אות י') וז"ל: "כתב שלשה או שמנה מלא בוא"ו וכו' כשר", שאע"פ שרובם בויקרא הם חסרים מ"מ כבר נמצאים מלאים ועוד שאין הענין משתנה בשביל זה וה"ה אם כתב שני ושני מלאים דכשר וכן כתב החלקת מחוקק, עכ"ל. אבל לענין מלת 'שמונים' לא נתפרש להדיא איך להתנהג.

אמנם בפוסקים שבאו אחריהם כתבו שגם במלת 'שמנים' יש לכתוב חסר ו', והטעם כמו שאמרנו דבתנ"ך מובא ברוב הפעמים חסר ו', אבל בדיעבד כשר גם כשכותבים מלא ו'.

וז"ל מהרי"ל (שו"ת החדשות סימן ר"ג): זה לשונו: נראה דיש לכתוב שמנים חסר ו' מדמנה המסורת ו' מלאים, אלמא דמיעוטא נינהו המלאים כדאמרין גבי חיות ועופות (חולין סג.) גלוי וידוע כו' [ו]לכך מנה המיעוט, [ו]כיון דרובן חסרים לכתחילה עבדינן הכי ודינן להיות חסר. והכי נמי בנימין י"א מלאים במסורת (עי' שו"ת תרומת הדשן סימן רל"ג), ואפי' הכי לא כתב מהר"א לכתובו מלא, אלא משום דעיקר שם בנימין (דאפי') [דאפוד] קים לן הוה מלא (עי' סוטה לו. וסדר הגט של מהר"י מינץ סי' כ"ט, ויש"ש גיטין פ"ד סימן ל"א אות ב.). וכן רבינו בנימין הגדול חתם עצמו בכל דוכתא חסר, והכי נמי אשכחן שלשה מלא, וכן שלש ע"פ המסורת, ואפילו הכי מנהג פשוט לכתובו חסר, וכן שמנה. אף על גב דכתבתי כבר (עי' שו"ת מהרי"ל סימן ק"ב) למר ספרי דווקא הוה דכת' שמנה מלא, היינו שאין לפסול הגט בכך התם דאיתיה, אבל לכתחילה פשיטא דיינא דכולהו חסר. והא לא תיקשי דכתבין העומד מלא כדאיתא במרובה אף על גב דהמסורת מנה המלאים, דנראה דהיינו טעמא דלא לישתמע עמד לשעבר ואנן בעינן יום הגירושין, אבל כל הני דמנינא דאי אפשר לקרותו לענין מניין אלא כדינן, הילכך כתבין כדיניה, עכ"ל.

וגם הגאון מהר"ם אייזנשטאדט נשאל על זה בספרו שו"ת פנים מאירות (ח"ב סי' פ"ח), וזה לשונו שם: נשאלתי איך לכתוב בגמ' שמנים אם חסר או מלא. גבי שמנה נזכר בטור ובש"ע [אה"ע] סימן קכ"ו דיש לכתוב חסר ואם כתב מלא כשר וכתב בח"מ משום דלפעמים הם כתובין כן ע"פ מסורה א"כ איך יש לנהוג בשמונים. תשובה: גבי שמונים נמי מצינו במסורה סוף בראשית ששה מלאים ויחי מתושלח וגו' ותשקוט הארץ דאהוד ויהי בשמונים שנה ויך במחנה אשור דמלכים ואם בגבורות שמונים שנה בהראותו את עשרו וגו'. ואני מניתי שע"פ רוב שמונים הוא חסר, וכבר כבר רמ"א [אה"ע] בסוף סי' קכ"ט בהג"ה ודבר הנמצא בכתוב לפעמים חסר ולפעמים מלא הולכים אחר הרוב א"כ הכי בנ"ד ע"כ יש לכתוב בשנת חמשת אלפים וארבע מאות ושמונים חסר כנ"ל לפע"ד, עכ"ל.

ודבריו הובאו ע"י גדולי האחרונים, הגאון בעל ישועות יעקב (אה"ע סו"ס קנ"ד) כתב וז"ל: והנה מבואר בתשובת פנים מאירות חלק ב' סימן פ"ז דשמונים כותבין חסר, הואיל ובמסורה הרוב שמנים שבמקרא חסרים. ואם כן, לעתיד בשנת חמשה מאות ושמונים יכתבו חסר כדעת הרב הנ"ל. ועיין סי' קכ"ו בשלחן ערוך לענין 'שמנה', דיש לכתוב חסר, אם כתב מלא כשר בדיעבד, והוא הדין בזה, עכ"ל. וכן הגאון בעל שואל ומשיב בהגהותיו ש"י למורה לשו"ע אבן העזר (סימן קכ"ו סעיף ד') כתב וז"ל: או שמנה וכו'. נ"ב גם שמונים יש לכתוב חסר, שו"ת פמ"א ח"ב סי' ע"ז, עכ"ל.

וכן הזכירו נכדו בפתחי תשובה (אבה"ע סי' קכ"ו סק"ט) וז"ל: ועיין בתשו' אא"ז פנים מאירות ח"ב סי' פ"ז שכ' דתיבת שמונים יש לכתוב חסר דבמסורה הרוב שמונים שבמקרא חסרים. וכבר כתב הרמ"א בסי' קכ"ט

סל"א שדבר הנמצא בכתוב לפעמים חסר ולפעמים מלא הולכים אחר הרוב ע"ש. ופשוט דאם כתב שמונים מלא כשר וכמו בשמנה, ועי' ס"ד בהגה, וכ"כ בס' ישועות יעקב ס"ס קנ"ד, עכ"ל.

*

אמנם בערוך השלחן (אבה"ע סי' קכ"ו סעיף כ"ז) כתב וז"ל בתוך דבריו: וגם במקרא מצינו לפעמים בשנים המספר המועט קודם, במלכים (א' ו, א) ויהי בשמונים שנה וארבע מאות שנה וגו'. ודע דשמונים הוא מלא ויו אע"ג דשמנה חסר כמ"ש, עכ"ל. והעלים עין מכל הפוסקים הנ"ל שכותבים שיש לכתוב חסר כמו במלת 'שמנה'.

וראה זה פלא מצאתי עוד בשו"ת תשובה מאהבה (ח"ג סו"ס תל"ט) שכתב וז"ל: ואגב אורחא אודיע ליי"נ חתני הרב נ"י, זה שלשה חדשים סדרתי גט כריתות, והמצאתי לכתוב 'שמונים' מלא וי"ו, הנה לפי מה שכתב מהר"י מינץ באות מ"ח הטעם שכותבין שמנה חסר וי"ו, משום דמיעוטן מלאים עפ"י מסורה, ודינו להיות חסר. אמור מעתה מלת ושמונים בוי"ו העטוף, רובם מלאים ע"פ מסורה, וראוי לכתוב מלא. וגם קיימא לן חסר שכתב מלא כשר בדיעבד, ואף דלכתחילה אין לעשות כן, אבל כאן שרוב מסייע להיות מלא. והסכים עמי הגאון מוהר"ש הנ"ל [לאנדא, בנו של הנודע ביהודה] ויתר רבנים. הכ"ד חמיו וכו', עכ"ל. וכנראה גם ממנו היה בהעלם דבר דברי כל הפוסקים הנ"ל, מדלא הזכירן, אלא כתב ש'המציא' מעצמו לכתוב כן.

אבל לכאורה צע"ג, דהנה עינינו רואות שבכל התנ"ך נזכרו מלת 'שמונים' חסר ו' בוי"ו העטוף, יותר ממה שנזכרו מלא ו', ואציע לפני הקורא כל המקומות שנזכרו בתנ"ך מלת שמונים הן בוי"ו העטוף והן בלא ווי"ו העטוף, הן מלא הן חסר, ואלו הם:

הפסוקים שנזכרו בתנ"ך מלת שמונים חסר ו':

- א** ואברם בן שמונים שנה ושש שנים בלדת הגר את ישמעאל לאברהם: (בראשית טז, טז)
- ב** וימת ביום ההוא שמונים וחמשה איש נשא אפוד בד: (שמואל א כב, יח)
- ג** ובחזלי זקן מאד בן שמונים שנה והוא כלכל את המלך בשיבתו מבחנינו וגו': (שמואל ב יט, לג)
- ד** בן שמונים שנה אנכי היום האדע בין טוב לרע וגו': (שמואל ב יט, לו)
- ה** ויבאו לצלות זבחים ועלות ויהוא שם לו בחוץ שמונים איש וגו': (מלכים ב י, כד)
- ו** ויבאו אנשים משכם משלו ומשמרון שמונים איש מגלחתי זקן וקרעי בגדים וגו': (ירמיהו מא, ה)
- ז** ומבני שפטה זבדיה בן מיכאל ועמו שמונים הזכרים: (עזרא ח, ח)
- ח** אנשי בית לחם ונטפה מאה שמונים ושמה: (נחמיה ז, כו)
- ט** כל הלויים בעיר הקדש מאתיים שמונים וארבעה: (נחמיה יא, יח)

הפסוקים שנזכרו בתנ"ך שמונים מלא ו':

- א** נתפנע מואב ביום ההוא תחת יד ישראל ונתשקט הארץ שמונים שנה: (שופטים ג, ל)
- ב** ויהי בלילה ההוא ונצא מלאך ה' בן במחנה אשור מאה שמונים וחמשה אלף וגו': (מלכים ב יט, לה)
- ג** ימי שנותינו בהם שבעים שנה ואם בגבורות שמונים שנה וגו': (תהלים צ, י)
- ד** בהראתו את עשר כבוד מלכותו ואת יקר תפארת גדולתו ימים רבים שמונים ומאת יום: (אסתר א, ד)
- ה** ואחיהם לכל משפחות יששכר גבורי חילים שמונים ושבעה אלף התיקשם לכל: (דברי הימים א ז, ה)
- ו** לבני חזרון אליאל השר ואחיו שמונים: (דברי הימים א טו, ט) [המשך המאמר בעמוד קכ"ב]
- ז** ויהי מספרם עם אחיהם מלמדי שיר לה' כל המבין מאתיים שמונים ושמה: (דברי הימים א כה, ז)
- ח** ויבא אחריו עזריהו הפה"ן ועמו כהנים לה' שמונים בני חיל: (דברי הימים ב כו, יז)

הפסוקים שנזכרו בתנ"ך 'שמונים' בוי"ו העטוף חסר ו':

- א** ויחי מתושלח שבע ושמונים שנה ומאת שנה ויולד את למך: (בראשית ה, כה)
- ב** ויחי למך שתים ושמונים שנה ומאת שנה ויולד בן: (בראשית ה, כח)

- ג] וַיְהִי יָמִי יִצְחָק מֵאֵת שְׁנָה וּשְׁמוֹנִים שָׁנָה : (בראשית לה, כח)
- ד] וּמִשָּׁה בֶן שְׁמוֹנִים שָׁנָה וְאַהֲרֹן בֶּן שְׁלֹשׁ וּשְׁמוֹנִים שָׁנָה בְּדַבָּרָם אֶל פְּרָעָה : (שמות ז, ז)
- ה] כָּל הַפְּקָדִים לְמַחְנֵה יְהוּדָה מֵאֵת אֶלֶף וּשְׁמוֹנִים אֶלֶף וּגֹר' : (במדבר ט, ט)
- ו] וַיְהִי פְקָדֵיהֶם שְׁמֹנֶת אֲלָפִים וַחֲמִשׁ מֵאוֹת וּשְׁמוֹנִים : (במדבר ד, מח)
- ז] וַיְהִי לְשִׁלְמָה שְׁבַעִים אֶלֶף נִשְׂא סֶבֶל וּשְׁמוֹנִים אֶלֶף חֲצַב בָּהֶר : (מלכים א ה, כט)
- ח] וַיִּבְא רַחֲבֶעֶם וַיְשָׁלֵם וַיַּקְהֵל אֶת כָּל בֵּית יְהוּדָה וְאֶת שִׁבְט בִּנְיָמִן מֵאָה וּשְׁמוֹנִים אֶלֶף בָּחֹר וּגֹר' : (מלכים א יב, כא)
- ט] וַיֵּצֵא מֶלֶךְ ה' וַיִּקֶּה בְּמַחְנֵה אֲשׁוּר מֵאָה וּשְׁמוֹנִים וַחֲמִשָּׁה אֶלֶף וַיִּשְׁפִּימוּ בַּבֶּקֶר וַהֲגִה כָּלֶם פְּגָרִים מֵתִים : (ישעיהו לז, לו)
- י] שְׁשִׁים הֶמְדָּה מְלֻכּוֹת וּשְׁמוֹנִים פִּילִגְשִׁים וְעֶלְמוֹת אֵין מִסְפָּר : (שיר השירים ו, ח)
- יא] וַיַּעַשׂ מִהֶם שְׁבַעִים אֶלֶף סֶבֶל וּשְׁמוֹנִים אֶלֶף חֲצַב בָּהֶר וּגֹר' : (דברי הימים ב ב, יז)

הפסוקים שנזכרו בתנ"ך 'ושמונים' בוי"ו העטוף מלא ו':

- א] וַיְחִי מִתּוֹשֶׁלַח אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת לִמְךָ שְׁתֵּים וּשְׁמוֹנִים שָׁנָה וּשְׁבַע מֵאוֹת שָׁנָה וַיֵּוָלֵד בָּנִים וּבָנוֹת : (בראשית ה, כו)
- ב] וַעֲתָה הִנֵּה אֲנִכִּי הַיּוֹם בֶּן חֲמִשׁ וּשְׁמוֹנִים שָׁנָה : (יהושע יד, י)
- ג] וַיִּסְפָּר שְׁלְמָה שְׁבַעִים אֶלֶף אִישׁ סֶבֶל וּשְׁמוֹנִים אֶלֶף אִישׁ חֲצַב בָּהֶר וּגֹר' : (דברי הימים ב' ב, א)
- ד] וַיִּבְא רַחֲבֶעֶם וַיְשָׁלֵם וַיַּקְהֵל אֶת בֵּית יְהוּדָה וּבִנְיָמִן מֵאָה וּשְׁמוֹנִים אֶלֶף בָּחֹר עֲשֵׂה מִלְחָמָה וּגֹר' : (דברי הימים ב' יא, א)
- ה] וּמִבְּנֵי נִשְׂאִי מִגֵּן וְדָרְכֵי קִשֶׁת מֵאֲתִים וּשְׁמוֹנִים אֶלֶף כָּל אֵלֶּה גִבּוֹרֵי חֵיל : (דברי הימים ב' יד, ז)
- ו] וַעֲלֵ יָדוֹ יְהוֹחָנָן הַשָּׂר וַעֲמֹ מֵאֲתִים וּשְׁמוֹנִים אֶלֶף : (דברי הימים ב' יז, טו)
- ז] וַעֲלֵ יָדוֹ יְהוֹזָבָד וַעֲמֹ מֵאָה וּשְׁמוֹנִים אֶלֶף חֲלוּצֵי צָבָא : (דברי הימים ב' יז, יח)

הרי לפניך, כי בין בוי"ו העטוף ובין בלי ווי"ו העטוף, נכתב בתורה יותר פעמים חסר ווי"ו ממלא ווי"ו, ומצוה ליישב ואולי יש לומר בדוחק, שבדק רק בנביאים וכתובים ולא בתורה, דשם יש יותר מלאים, ו' במספר, ואילו החסרים בנביאים וכתובים ה' במספר, ודוחק גדול הוא.

או יש לומר בדרך אפשר, דבמסורה נכתבו יותר מלאים, וכנזכר לעיל ממהרי"ל דמנה המסורה ו' מלאים, ואצלינו יש ח', וכבר מצינו בש"ס כמה פעמים שהמסורה שונה מספרים שלנו, וכמו שהעירו ע"ז התוספות כמה פעמים, ואכמ"ל.

ושוב ראיתי במנחת ש"י (בראשית ה, כה) על הפסוק ויחי מתושלח שבע ושמנים, שכתב וז"ל: בדפוס קדמון ובספרים כ"י חסר וא", וכ"כ א"ת. וכן נראה מהעתק של הללי, שכתב שנים ושמנים דמתושלח מלא, ש"מ שהראשון חסר. ובמסרה אחרייתי נמי כ"י נמסר ו' שמנים מלא' בכל המקרא, וסי' תניינא דמתושלח, והאחרים הם בנביאים וכתובים, כמו שכתוב במסורת הדפוס כאן, ושופטים ג'. והא לך גם לשון הרמ"ה ז"ל, שמונים אחד לחוד באוריית' מל' וי"ו, וסי' תלתא פסוקים בשני דמתושלח ולמך, מציעא הוא מלא, וסי' ויחי מתושלח אחרי הולידו את למך שנים ושמנים מל' וי"ו ומל' יו"ד כתי', וכל שאר' כולהו' חסרי' וי"ו וכולהו' מלא' יו"ד, ע"כ. ובמקרא גדולה, ושמנים קדמא' דמתושלח כתי' מל' וי"ו. וגם נמס' עליו ו' מל', והם שתי טעיות. [ושמנים], עכ"ל.